

*Wojciech Jarecki**

INDYWIDUALNE KOSZTY STUDIOWANIA NA PRZYKŁADZIE KIERUNKÓW EKONOMICZNYCH W UCZELNIACH SZCZECIŃSKICH

W artykule została podjęta kwestia kosztów studiowania. Jego celem jest przedstawienie metody ich szacowania, a także określenie na tej podstawie struktury indywidualnych kosztów oraz oszacowanie ich wielkości na przykładzie studiów ekonomicznych – stacjonarnych i niestacjonarnych. Uwzględniono wydatki ponoszone przez studentów pośrednio i bezpośrednio oraz koszt alternatywny, a także uzyskiwane przez nich dochody. Postawiono przy tym tezy, że – po pierwsze – głównym kosztem na studiach stacjonarnych jest koszt alternatywny, a na niestacjonarnych – czesne. Po drugie, że studenci studiów stacjonarnych kierunków ekonomicznych uzyskują stosunkowo wysokie dochody z pracy własnej. Analizę uzupełniono, badając wynagrodzenia i stopę bezrobocia absolwentów studiów. Badania kosztów przeprowadzono w uczelniach wyższych w Szczecinie, mających uprawnienia do nadawania tytułu magistra, a efektów – wśród absolwentów jednego wydziału.

Słowa kluczowe: szkolnictwo wyższe, indywidualne koszty studiowania

Wstęp

Od początku lat dziewięćdziesiątych zaczęła w Polsce dynamicznie rosnąć liczba studentów i uczelni wyższych. Wynikało to, z jednej strony, ze wzrastającej chęci do studiowania, czego obrazem jest wzrost wskaźników skolaryzacji – z ok. 10% w 1990 r. do ok. 50% w latach 2006–2010. Drugą przyczyną był wyż demograficzny zwiększający liczbę osób kończących szkołę średnie i podejmujących studia wyższe. Tak duży wzrost liczby studiujących, a w konsekwencji – absolwentów studiów, uzasadnia podjęcie badań nad opłacalnością studiowania. Ma ona dwa istotne elementy – koszty ponoszone na studiach i efekty, głównie w postaci uzyskiwanych wynagrodzeń. O ile absolwenci nie mają problemu z określeniem wysokości swoich zarobków, to warto przeanalizować, a może i uświadomić osobom podejmującym decyzję o studiowaniu czy nawet nauczycielom w szkołach średnich, rodzicom i badaczom, jakie są tego koszty. Przed wszystkim ta kwestia została podjęta w niniejszym artykule. Jego celem jest za-

* Katedra Mikroekonomii, Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, Uniwersytet Szczeciński, ul. Mickiewicza 64/66, 71-101 Szczecin; e-mail: wojciech.jarecki@wneiz.pl.

tem przedstawienie metodologii szacowania kosztów studiowania, a na tej podstawie określenie struktury indywidualnych kosztów oraz oszacowanie ich wielkości na przykładzie studiów ekonomicznych. Postawiono przy tym tezę, że, po pierwsze, głównym kosztem na studiach stacjonarnych jest koszt alternatywny, a na niestacjonarnych – czesne. Po drugie, że studenci studiów stacjonarnych kierunków ekonomicznych uzyskują stosunkowo wysokie dochody z pracy własnej.

W analizie wykorzystano badania własne kosztów kształcenia przeprowadzone na studentach kierunków ekonomicznych uczelni szczecińskich. Badania kosztów przeprowadzono w okresie październik 2008 – czerwiec 2009 roku. Ankietowano 2133 osoby, od których uzyskano ostatecznie 1072 wypełnione poprawnie ankiety (530 studentów studiów stacjonarnych i 542 – studiów niestacjonarnych). Dodatkowo przeprowadzono badanie efektów studiowania (wynagrodzenie, stopa bezrobocia) wśród 1076 absolwentów (512 studiów stacjonarnych, 564 – niestacjonarnych) Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego, którzy skończyli studia w latach 1998–2008.

Indywidualne koszty kształcenia – ujęcie teoretyczne

Koszty kształcenia, w tym studiowania mającego charakter inwestycyjny, są ponoszone głównie przez państwo i osoby prywatne¹. Stosunkowo wysokimi kosztami są obarczone osoby studiujące, gdyż ich udział w całości kosztów studiowania wynosi około 25%, natomiast szkolnictwo podstawowe, gimnazjalne i średnie jest tylko w około 10% finansowane przez osoby uczące się.

Dużą część kosztów studiowania to koszty jawne, związane bezpośrednio i pośrednio z kształceniem. Dwa pierwsze z wymienionych poniżej kosztów należą do bezpośrednich, a pozostałe – do pośrednich. Wyróżnia się zatem (Die Wirtschaftliche 2007, s. 24) następujące koszty:

- materiałów do nauki, w tym podręczników, akcesoriów biurowych,
- opłat bezpośrednich za studia,
- kosztów zamieszkania,
- żywienia,
- ubioru,
- środków transportu,
- środków na ochronę zdrowia, w tym na ubezpieczenie,
- środków komunikacji (Internet, telefon itp.),
- czasu wolnego, kultury i sportu,
- dodatkowych kursów, szkolenia itd.

¹ W Polsce niemal 100% kosztów studiowania jest pokrywanych z tych właśnie źródeł. W innych krajach, szczególnie wyżej rozwiniętych, większe niż w Polsce znaczenie w finansowaniu studiów wyższych mają przedsiębiorstwa i inne organizacje prywatne, np. w USA 30% wydatków na szkolnictwo wyższe pokrywane jest przez inne niż gospodarstwa domowe prywatne źródła, w Korei Płd. jest to 24%, w Japonii i Izraelu – 16%, w Holandii i Szwecji – 11%, w Austrii – 10%. Warto też zauważyć, że średnio w UE (19 krajów) studia są finansowane w 81% przez państwo, w krajach OECD – w 73%, a w Polsce – w 70% (Education 2010, tabela B3.2b).

Ponieważ na wyżywienie, odzież i obuwie, ubezpieczenie i środki medyczne, opłaty za telefon, Internet, RTV, rozrywkę, kulturę oraz koszty przejazdu i zamieszkania wydaje się niezależnie od tego, czy się studiuje, czy pracuje, zatem wydatki te można pominąć przy obliczaniu kosztów związanych bezpośrednio ze studiowaniem. Co prawda, struktura wydatków studentów jest zapewne trochę inna² niż osób pracujących czy bezrobotnych, ale można przyjąć, że różnice te są nieistotne (Kirchner 2007, s. 185). Podejście takie jest prezentowane również przez OECD (Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju). Do kosztów bezpośrednich kształcenia ponoszonych przez osobę indywidualną zalicza się, według metodologii OECD, te wydatki, które są bezpośrednio związane ze studiowaniem: zakup podręczników i materiałów biurowych, wydatki na korepetycje oraz chesne (Education 2010, s. 197). Analizując jednak przeprowadzane badania, szczególnie dotyczące szacowania indywidualnej rentowności studiowania, można zauważyć, że w rzeczywistości stosunkowo rzadko uwzględniano koszty bezpośrednie.

Czas nauki można by przeznaczyć na pracę zawodową, która przynosi określone dochody. Drugim ważnym rodzajem kosztów ponoszonych na kształcenie, poza przedstawionymi kosztami pośrednimi i bezpośrednimi, są więc koszty wynagrodzeń utraconych na skutek podjęcia dalszej nauki. Utracone wynagrodzenie jest według wielu ekonomistów najwyższym kosztem studiowania (Chapman 1997, s. 738–751) i było powszechnie przyjmowane jako jedyny koszt alternatywny kształcenia.

Wielkość utraconych zarobków jako pierwszy oszacował Theodore W. Schultz. Z nowszych badań na uwagę zasługują na przykład przeprowadzone w Niemczech przez Phillipa Schulera szacunki wielkości utraconych zarobków osób podejmujących studia na różnych kierunkach. Rozpiętość tych zarobków wynosiła od około 74 tys. euro dla osób podejmujących studia prawnicze do blisko 274 tys. euro na studiach związanych z pracą socjalną i pedagogiką (Ederer, Kopf, Schuler, Ziegele 2000, s. 6).

Utracone wynagrodzenie wymaga jednak pewnej korekty. Otóż, w niektórych krajach, w tym w Polsce, istotne znaczenie dla wielkości utraconych wynagrodzeń może mieć sytuacja na rynku pracy i związane z tym ryzyko bezrobocia, zróżnicowane w zależności od poziomu wykształcenia. Okazuje się, że stopa bezrobocia w Polsce wśród osób z wykształceniem średnim jeszcze w pierwszych latach XXI w. była znacznie wyższa (ok. 20%) niż osób z wykształceniem wyższym. W efekcie na skutek stosunkowo wysokiego bezrobocia wśród osób z wykształceniem średnim koszty utracone zostaną znacznie pomniejszone (Jarecki 2006a, s. 29–30). Obecnie różnica ta jest o połowę mniejsza.

Warto dodać, że poza środkami finansowymi do kosztów ponoszonych przez studentów można zaliczyć również koszt alternatywny czasu nauki (*Die wirtschaftliche...* 2007, s. 27–31), czyli czas poświęcony na przykład na:

- zajęcia na uczelni,
- naukę w bibliotece,

² Koszt alternatywny tych wydatków byłby inny.

- naukę w domu lub akademiku w ramach przygotowania do zajęć,
- naukę na kursach, szkoleniach,
- wolontariat,
- kulturę (kino, teatr, literatura piękna),
- rozrywkę (spotkania towarzyskie, wyjścia do pubów).

Przedstawione możliwości wykorzystania czasu na naukę zapewne można przełożyć na wyniki kształcenia, a w przyszłości częściowo również na wysokość wynagrodzeń, zadowolenie z pracy, stabilność zatrudnienia itd. Są to jednak wielkości nie do oszacowania. Można zatem stwierdzić, że koszty ponoszone przez poszczególne osoby mogą być różne w zależności od kraju, jego sytuacji gospodarczej, rynku pracy itd.

Koszty kształcenia w kontekście dochodów studentów

Osoby podejmujące naukę lub studia wyższe muszą mieć środki na kształcenie i utrzymanie. Pochodzą one z różnych źródeł. W literaturze przedmiotu (Ścieżki edukacyjne Polaków, GUS 2005, s. 43; *Die wirtschaftliche...* 2007, s. 123, 128) wymieniane są następujące źródła:

- dochody rodziców,
- środki zarobione przez siebie w okresie studiów,
- środki zaoszczędzone przed studiami,
- stypendia: naukowe i socjalne,
- stypendia od przedsiębiorstw i innych organizacji,
- środki od rodziny (poza rodzicami) lub znajomych,
- renty rodzinne lub zdrowotne,
- pomoc współmałżonka/partnera,
- kredyty dla studentów,
- inne.

Poza wymienionymi formami finansowania studentów otrzymują oni również wsparcie finansowe z budżetu w postaci dopłat do akademika i stancji, stołówek, korzystania z kultury (kino, teatr) czy transportu (dopłaty do przejazdów pociągami i komunikacją miejską) (*Die wirtschaftliche...* 2007, s. 16–22; Kirchner 2007, s. 190–191) itd., co wpływa na niższe koszty własne utrzymania. W szacowaniu zmniejszenia kosztów kształcenia niezbędne jest uwzględnienie dochodów z pracy własnej w okresie studiów.

Interesująca, szczególnie w kontekście badania uwarunkowań kosztów i wyników kształcenia, jest struktura tych dochodów. Z badań przeprowadzonych przez Marcusa Kirchnera wynika, że dochody studentów w Niemczech wyniosły średnio (miesięcznie) około 750 euro i zbytnio nie odbiegały od dochodów osób pochodzących z różnych grup społecznych (Kirchner 2007, s. 128); 64% tych dochodów to pomoc od rodziców, a 22% studenci zarabiali sami. Poza tym 5% dochodów pochodziło od państwa. Studenci niemieccy z najzamożniejszych gospodarstw domowych przez 5 lat studiów otrzymywali 47 tys. euro. Z kolei studenci z najmniej zamożnych gospodarstw domowych otrzymali 30% docho-

dów z budżetu, co stanowiło około 35 tys. euro. Warto dodać, że w Niemczech stypendia uzyskuje około 60% studentów (*Die wirtschaftliche...* 2004, s. 166).

W dotychczasowych badaniach nad kosztami i efektami kształcenia z reguły pomijano sposoby obniżenia kosztów studiowania (dochody studentów). Ważne jest zatem nie tylko oszacowanie wielkości tych dochodów, ale przede wszystkim ich struktury, żeby móc stwierdzić, w jakim stopniu dochody z pracy własnej obniżają koszty studiowania.

Szacunki kosztów studiowania – wyniki badań własnych

Wielkość i strukturę kosztów studiowania – bezpośrednich i pośrednich – oraz ich sumę, czyli koszty całkowite³, badano zarówno na studiach stacjonarnych, jak i niestacjonarnych. Do kosztów bezpośrednich zaliczono wydatki ponoszone na podręczniki i skrypty oraz akcesoria biurowe (zeszyty, długopisy itd.)⁴. Na studiach niestacjonarnych doliczono, zgodnie z zaleceniem OECD, wysokość czesnego. Do kosztów całkowitych studiowania zaliczono łącznie wymienione koszty bezpośrednie oraz koszty pośrednie: opłaty za akademik i stancję⁵, bilet miesięczny komunikacji miejskiej (tylko studenci stacjonarni) i inne koszty dojazdów, kursy językowe, sprzęt komputerowy i programy komputerowe, kursy związane bezpośrednio ze studiami oraz inne kursy⁶.

Najpierw należy przedstawić wyniki badań przeprowadzonych na studiach stacjonarnych dotyczące kosztów całkowitych studiowania⁷, z wyodrębnieniem na potrzeby dalszych szacunków kosztów bezpośrednich, a następnie – w takim samym układzie – na studiach niestacjonarnych. Na podstawie danych GUS oszacowany zostanie koszt alternatywny studiowania. Należy dodać, że wyodrębnienie kosztów bezpośrednich jest potrzebne do szacowania stopy zwrotu, a kosztów całkowitych, będących sumą kosztów pośrednich i bezpośrednich –

³ Są to całkowite koszty jawne, czyli część kosztów ekonomicznych, będących sumą kosztów jawnych i ukrytych. W dalszej części pracy przyjęto, że pojęcie koszt całkowity odnosi się do kosztów jawnych.

⁴ OECD określa ogólnie „koszty bezpośrednie nauki” i zalicza do nich, poza wymienionymi, również koszty korepetycji oraz czesne. Wywiady z ok. 100 studentami wszystkich lat studiów WNEiZ, przeprowadzone przed rozpoczęciem badań ankietowych, pozwoliły wysunąć wniosek, że na studiach wydatki na korepetycje są kosztem na tyle małym, że można go pominąć. Można uznać jedynie, że korepetycje mają charakter koleżeńskiej pomocy lub sprowadzają się do konsultacji z wykładowcami. Czesne jest natomiast kosztem istotnym, ale nie występującym na studiach stacjonarnych w uczelniach publicznych w Polsce.

⁵ W przypadku studiów zaocznych tylko opłaty podczas weekendowych zjazdów.

⁶ Do kosztów studiowania wykorzystywanych do szacowania stopy zwrotu wykorzystuje się również całość kosztów, nawet koszty całkowitego utrzymania. W Polsce takie badania robił Paweł Strawiński (2008, s. 535–553). Oparcie badań nad opłacalnością studiowania na wszystkich kosztach jest dyskusyjne – gdyby ktoś nie studiował, to część wydatków ponosiłby w takim samym zakresie (np. żywność), a część być może w zbliżonym (np. akcesoria komputerowe, sprzęt komputerowy itd.). Koszty studiowania podane przez Strawińskiego są zatem przeszacowane, nawet jeśli się uzna za zasadne założenie dotyczące odniesienia wyników badań do branego kredytu. W pełni uzasadniona wydaje się więc być metodologia zalecana przez OECD.

⁷ Koszty te są sumą kosztów pośrednich i bezpośrednich.

do wykazania, jaka jest wielkość środków pieniężnych ponoszonych w okresie studiowania.

Koszty studiowania na studiach stacjonarnych i ich struktura

Koszty studiowania ponoszone przez studentów na studiach stacjonarnych badano na dwóch wydziałach Uniwersytetu Szczecińskiego: Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania (WNEiZ) i Wydziale Zarządzania i Ekonomiki Usług (WZiEU), przy czym na WNEiZ wyodrębniono jeszcze kierunek informatyka i ekonometria (IiE). Było to podyktowane tym, że na kierunku IiE studia trwają o jeden semestr dłużej. Średnie koszty całkowite, czyli pośrednie i bezpośrednie, przedstawiono w tabeli 1.

Całkowity koszt pięcioletnich studiów stacjonarnych, liczony ogółem dla wszystkich lat w roku akademickim 2008/2009, wyniósł ponad 17 tys. zł, przy czym na WNEiZ prawie 18 tys. zł, a na WZiEU niecałe 16 tys. zł, czyli na WNEiZ koszty są o około 2 tys. zł wyższe niż na WZiEU. Z kolei niższy koszt studiowania na WNEiZ na kierunkach innych niż IiE (WNEiZ bez IiE) wynika z tego, że, jak wspomniano wyżej, studia na nich trwają cztery i pół roku, a na IiE pięć lat. Różnica w kosztach wynika ze studiowania na piątym roku.

Tab. 1. Średnie koszty całkowite studiowania na studiach stacjonarnych z podziałem na lata studiów i wydziały, z wyodrębnieniem kierunku IiE na WNEiZ (w zł)

Rok studiów	WNEiZ (bez IiE)	WNEiZ (IiE)	WNEiZ	WZiEU	Ogółem
Pierwszy	3 347	3 114	3 241	3 126	3 221
Drugi	4 087	3 471	3 812	3 509	3 750
Trzeci	3 524	3 472	3 503	3 580	3 555
Czwarty	3 921	3 877	3 905	2 906	3 636
Piąty	2 771	4 106	3 359	2 755	3 158
Razem	17 650	18 040	17 820	15 876	17 320

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Koszty całkowite studiowania mogą być zapewne istotnym czynnikiem szacowania zapotrzebowania na finanse niezbędne do studiowania. Kandydat na studia powinien mieć świadomość, ile będzie potrzebował środków finansowych na podręczniki, akcesoria biurowe, sprzęt komputerowy, ale też na wyżywienie, mieszkanie, dojazdy itd. Większość tych kosztów dana osoba i tak by ponosiła, niezależnie od tego, czy studiuje, czy pracuje, czy jest bezrobotna (noclegi, wyżywienie itd.), jednak trzeba je uwzględnić przy wyborze drogi życiowej po szkole średniej. Nie są one jednak związane z kategorią inwestycji (nakładów) na kształcenie. Z tymi inwestycjami są jedynie związane koszty bezpośrednie⁸. Ich wyodrębnienie jest również niezbędne do szacowania rentowności kształcenia i okresu zwrotu – przedstawiono je w tabeli 2.

⁸ Plus oszacowany w dalszej części koszt alternatywny.

Tab. 2. Koszty bezpośrednie studiowania na studiach stacjonarnych z podziałem na lata studiów i wydziały (w zł)

Rok studiów	WNEiZ (bez liE)	WNEiZ (liE)	WNEiZ (ogółem)	WZiEU	Ogółem
Pierwszy	457	537	470	309	415
Drugi	423	227	363	613	453
Trzeci	271	227	253	149	221
Czwarty	351	476	397	560	440
Piąty	202	188	198	184	191
Razem	1704	1655	1681	1815	1720

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Koszty bezpośrednie studiowania na studiach stacjonarnych wyniosły średnio 1720 zł za całe studia: na WNEiZ – ok. 1700 zł, a na WZiEU – ok. 1800 zł. Można więc uznać, że koszty ponoszone przez studentów studiów stacjonarnych bezpośrednio na studiowanie, nie są wysokie, gdyż wynoszą ok. 350 zł rocznie. Być może dlatego są z reguły pomijane w szacunkach, a przynajmniej ta część kosztów bezpośrednich (oszacowana w tab. 1). W krajach, w których studenci stacjonarni płacą czesne⁹, do kosztów bezpośrednich zalicza się jedynie wysokość czesnego.

Analiza kosztów ponoszonych bezpośrednio i pośrednio na studiach stacjonarnych pozwala wysunąć wniosek, że, o ile koszty bezpośrednie mają w zasadzie taką wielkość, że można by je pominąć w całości kosztów studiowania i przy szacunkach rentowności, o tyle, podejmując studia wyższe, należy jednak uwzględnić również koszty pośrednie, które ponosi student. Przedstawione dane dotyczące kosztów całkowitych i bezpośrednich warto uzupełnić szczegółowymi danymi obejmującymi koszty pośrednie.

Koszty studiowania na studiach niestacjonarnych i ich struktura

Badania kosztów studiów niestacjonarnych przeprowadzono na czterech wydziałach (WNEiZ, WZiEU, Wydziale Ekonomii Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego – ZUT, Zachodniopomorskiej Szkole Biznesu – ZSB i w ośrodku zamiejscowym WNEiZ w Wałczu). Wielkość poniesionych kosztów przedstawiono w tabelach 3 i 4.

Koszty całkowite studiowania na studiach niestacjonarnych wyniosły w roku akademickim 2008/2009 średnio niecałe 27 tys. zł za całe studia. Najwyższe były w ZSB (ponad 29 tys. zł) i WZiEU (ponad 28 tys. zł), zaś najniższe w ZUT (niecałe 22 tys. zł) i w Wałczu (prawie 25 tys. zł).

Odnosząc koszty całkowite studiowania na studiach niestacjonarnych do studiów stacjonarnych, można zauważyć (tab. 3 i 1), że średnio na studiach niestacjonarnych są one wyższe o około 50%.

⁹ W Polsce w uczelniach prywatnych.

Tab. 3. Całkowite koszty studiowania na studiach niestacjonarnych z podziałem na lata studiów i wydziały (w zł)

Rok studiów	WNEiZ	WZiEU	ZUT	ZSB	Wałcz	Ogółem
Pierwszy	5 736	5 411	4 017	5 514	4 741	5 121
Drugi	5 028	6 380	4 192	4 924	4 741	5 133
Trzeci	5 315	4 714	4 493	4 833	4 772	5 439
Czwarty	5 237	4 708	4 795	5 590	5 250	5 147
Piąty	5 366	6 821	4 481	8 290	5 470	5 976
Razem	26 682	28 034	21 978	29 151	24 974	26 816

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Szczególnie interesujące i bardziej przydatne, na przykład z punktu widzenia metodologii szacowania rentowności kształcenia, jest porównanie kosztów bezpośrednich studiowania w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym. Dane odnoszące się do studiów niestacjonarnych przedstawiono w tabeli 4.

Tab. 4. Koszty bezpośrednie studiowania na studiach niestacjonarnych z podziałem na lata studiów i wydziały (w zł)

Rok studiów	WNEiZ	WZiEU	ZUT	ZSB	Wałcz	Ogółem
Pierwszy	4 253	4 176	3 323	3 712	4 091	3 829
Drugi	4 089	5 203	3 433	3 662	4 091	4 181
Trzeci	4 125	4 094	3 478	3 613	4 056	4 294
Czwarty	4 181	3 932	3 546	3 804	4 124	3 943
Piąty	4 260	6 157	3 566	5 572	4 147	4 581
Razem	20 908	23 562	17 346	20 363	20 509	20 828

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Średnie koszty bezpośrednie studiowania na studiach niestacjonarnych wynosiły prawie 21 tys. zł i były o około 6 tys. zł niższe niż koszty całkowite. Tak wysokie koszty bezpośrednie wynikały głównie z opłat za studia niestacjonarne (czesne). Najwyższe koszty bezpośrednie ponosili studenci na WZiEU (ok. 23,5 tys. zł), a najniższe – w ZUT (ponad 17 tys. zł). Na pozostałych wydziałach i w Wałczu kształtowały się na poziomie 20–21 tys. zł. Różnica między kosztami bezpośrednimi na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych jest duża. Koszty te na studiach stacjonarnych wyniosły średnio 1720 zł, a na niestacjonarnych – 20 828 zł, czyli ponad 12-krotnie więcej. Jest to bardzo ważne spostrzeżenie, gdyż w zasadzie wyklucza możliwość łącznego szacowania stopy i okresu zwrotu inwestycji w kształcenie dla studiów stacjonarnych i niestacjonarnych, a tym samym uniemożliwia korzystanie z danych GUS, który w oficjalnie wydawanych publikacjach nie rozróżnia trybu studiowania.

Oprócz przedstawionych kosztów bezpośrednich i całkowitych jest jeszcze jeden, nie mniej ważny, koszt studiowania, a mianowicie koszt alternatywny, przedstawiony poniżej.

Koszt alternatywny studiowania

W literaturze przedmiotu dotyczącej inwestycji w edukację, szczególnie na poziomie studiów wyższych, za najważniejszy koszt związany z podnoszeniem poziomu wykształcenia uważa się tak zwany koszt alternatywny kształcenia, czyli koszt wynikający z niepodjęcia pracy zawodowej na skutek kontynuowania nauki. Jego wysokość można nazwać utraconym wynagrodzeniem, ponieważ jest równy wielkości wynagrodzenia, które uzyskiwałaby osoba z dochodów z pracy, gdyby nie kształciła się dalej. W przypadku studiów wyższych odpowiada to wynagrodzeniu osób z wykształceniem średnim, czyli w zasadzie wynagrodzeniu osób pracujących w zawodach, w których (według ISCO 08) przyjęło się zatrudniać osoby z wykształceniem średnim¹⁰. Dotyczy to zatem osób pracujących w takich grupach zawodowych, jak „technicy i inny średni personel”, „pracownicy biurowi” oraz „pracownicy usług osobistych i sprzedawcy” (Jarecki 2006b, s. 69–82).

Tab. 5. Koszt alternatywny studiowania według wynagrodzeń z 2008 roku (w zł)

Grupa zawodowa	Wynagrodzenie miesięczne brutto		Wynagrodzenie miesięczne netto ¹		Koszt alternatywny studiowania	
	do 24 lat	25–34 lata ²	do 24 lat	25–34 lata	miesiąc studiów ³	całe studia ⁴
Ogółem	2135,0	3060,5	1494,5	2142,4	–	–
Technicy i inny średni personel	2315,6	3214,1	1620,9	2249,9	1296,7	77 802
Pracownicy biurowy	2133,5	2619,3	1493,5	1833,5	1194,8	71 688
Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	1759,8	1908,6	1231,9	1336,0	985,5	59 131

¹ Jest to wynagrodzenie brutto pomnożone przez 0,7 (Jarecki 2008, s. 26–28).

² Tę grupę wiekową ujęto w celu zobrazowania zmian w wysokości wynagrodzeń, co jest przydatne w analizie zróżnicowania wynagrodzeń między osobami ze średnim i wyższym wykształceniem.

³ Obliczono, mnożąc wynagrodzenie netto przez 0,80 (czyli uwzględniono stopę bezrobocia osób ze wskazanych grup zawodowych: $1 - 0,20 = 0,8$).

⁴ Obliczono, mnożąc koszt miesięczny studiowania przez 60 (liczba miesięcy studiowania).

Źródło: opracowane na podstawie: Struktura wynagrodzeń według zawodów w październiku 2008 r., GUS, Warszawa 2009, s. 149, 151, 153, 154.

W tabeli 5 zaprezentowano dane dotyczące wynagrodzeń brutto, netto i kosztu alternatywnego studiowania, oszacowanego dla miesiąca i dla całych studiów.

¹⁰ Zob. DzU nr 265, poz. 2644, załącznik. Niestety, w danych publikowanych przez GUS, OECD czy Eurostat nie ma dokładnego podziału uzyskiwanych wynagrodzeń – nie są wyszczególnione osoby mające wykształcenie średnie i będące w wieku do 24 lat i 25–34 lata. Można zatem zastosować uproszczenie, przez wykorzystanie wynagrodzeń osób pracujących na stanowiskach: „technicy i inny średni personel”, „pracownicy biurowi” oraz „pracownicy usług osobistych i sprzedawcy”, gdyż na tych stanowiskach większość zatrudnionych osób ma wykształcenie średnie (Adamczyk, Jarecki 2008, s. 84–85).

Wyróżniono przy tym trzy grupy zawodowe, w których według ISCO 08 pracujące osoby powinny mieć wykształcenie średnie¹¹. Analizując wysokość przeciętnych wynagrodzeń można zauważyć, że „technicy i inny średni personel” uzyskują wyższe wynagrodzenie niż „pracownicy biurowi” oraz „pracownicy usług osobistych i sprzedawcy”, przy czym wśród osób w wieku do 24 lat, „technicy i inny średni personel” zarabiają o około 10% więcej niż „pracownicy biurowi” i 30% więcej niż „pracownicy usług osobistych i sprzedawcy”, natomiast wśród osób w wieku 25–34 lat „technicy i inny średni personel” zarabiają więcej od „pracowników biurowych” o około 20%, a od „pracowników usług osobistych i sprzedawców” więcej o około 60%.

Obliczony na podstawie wynagrodzeń netto i stopy bezrobocia koszt alternatywny dla miesiąca studiów wynosił około 1000 zł dla osób, które, zamiast studiować, pracowałyby na stanowisku „pracownika usług osobistych i sprzedawcy”, około 1200 zł jeśli praca byłaby wykonywana na stanowisku „pracownika biurowego” i prawie 1300 zł na stanowisku „technika i innego średniego personelu”. Dla całych studiów kwoty te wynosiły odpowiednio: około 59 tys. zł, 71 tys. zł i 78 tys. zł.

Koszt alternatywny może być jednak pomniejszony, gdy studenci stacjonarni podejmują pracę zarobkową. Podstawowym ich obowiązkiem jest uczęszczanie na zajęcia i zdobywanie wiedzy. W trybie stacjonarnym ogranicza to możliwość pracy. Okazuje się jednak, że duży odsetek studentów pracuje – na V roku studiów Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania: w roku akademickim od 48% (kierunek Ekonomia) do 82 % (kierunek Informatyka i Ekonometria) (Jarecki 2010, s. 23). Na wcześniejszych latach studiów odsetek ten jest mniejszy, ale i tak dochody tych studentów w całym okresie studiów (pięć lat) odpowiadają rocznemu wynagrodzeniu osób z wykształceniem średnim i wynoszą około 24 tys. zł brutto (Jarecki 2011, s. 180). Zatem koszt alternatywny studiowania na kierunkach ekonomicznych w trybie stacjonarnym może być pomniejszony o 20% (1/5 okresu studiów). Interesujące byłyby wyniki takich badań na innych uczelniach i kierunkach. Zapewne na niektórych z nich studenci nie podejmują pracy (np. medycyna), a na innych podejmują (np. na kierunkach pedagogicznych).

Kwestią niepodlegającą większej dyskusji jest to, że koszt alternatywny odnosi się do kosztów studiowania na studiach stacjonarnych. Powstaje jednak problem, jaki koszt alternatywny ponoszą studenci studiów niestacjonarnych? Studenci ci pracują, czyli nie tracą wynagrodzeń. W grupie badawczej takich osób pracujących było około 55–60%, czyli wielkość porównywalna z odsetkiem osób zatrudnionych i będących w wieku produkcyjnym, który na koniec I kwartału 2009 r. wynosił niecałe 65%¹², uzyskując, co zostało wspomniane, wynagrodzenie wyższe od osób z wykształceniem średnim.

¹¹ Według klasyfikacji ISCO dla „pracowników biurowych” i „pracowników usług osobistych i sprzedawców” dopuszczalne jest również wykształcenie zawodowe.

¹² Dane GUS: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_pw_kwart_inf_aktynw_ekonom_ludnosc_i_kw_2009.pdf.

Można zatem wprowadzić ważną modyfikację metodologiczną w badaniach nad rentownością kształcenia wyższego, mianowicie – w przypadku studentów studiów niestacjonarnych – w ogóle nie uwzględniać alternatywnego kosztu studiowania¹³ w postaci utraconych wynagrodzeń. Co prawda, część osób może podjęłaby pracę zawodową, gdyby nie studiowała, ale taką możliwość z samej natury stwarzają studia w trybie niestacjonarnym. W szacunkach stopy zwrotu koszt alternatywny uwzględniono więc tylko w przypadku studentów studiów stacjonarnych.

Efekty kształcenia na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych

Przedstawione koszty studiowania warto odnieść do efektów studiowania i to z rozróżnieniem między absolwentami studiów stacjonarnych i niestacjonarnych. Warto zauważyć, że efekty mogą mieć wymiar ekonomiczny (w szczególności wysokość wynagrodzeń i ryzyko bezrobocia) oraz pozaekonomiczny (wzrost kultury, lepsze wychowanie dzieci, dbałość o zdrowie ich i swoje, możliwość lepszego adaptacji i implementacji nowych technologii w przedsiębiorstwach, większe wymagania dotyczące jakości produktów i usług itd.). Wymiar pozaekonomiczny jest trudno mierzalny, ale rozwój osobisty podczas studiów bez wątpienia wpływa na niego pozytywnie i to zarówno wśród studentów studiów stacjonarnych, jak i niestacjonarnych. Z punktu widzenia ilościowego ważniejsze jest jednak rozgraniczenie korzyści obejmujących wysokość uzyskiwanych wynagrodzeń i ryzyko bezrobocia. Dane w tym zakresie zostały przedstawione w tabelach 6 i 7.

Tab. 6. Wysokość przeciętnych wynagrodzeń absolwentów WNEiZ (z lat 1998–2008) w zależności od lat pracy po ukończeniu studiów (w zł)

Okres od ukończenia studiów (lata)	Studia stacjonarne	Studia niestacjonarne
1	2316	2361
2	2896	2274
3	3402	2779
4	3733	2709
5	3243	2889
6	3013	2975
7	3768	3486
8	4234	3426
9	3640	3379
10	3946	4677
11	3994	3331

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet.

¹³ Nie uwzględniać tzn. przyjmować, że jest równy 0 w przypadku szacowania stopy rentowności.

W zależności od liczby lat od ukończenia studiów przeciętne wynagrodzenie absolwentów studiów stacjonarnych WNEiZ wynosiło od około 2300 zł do około 4200 zł, a po studiach niestacjonarnych od około 2300 zł do prawie 4700 zł (tab. 6). Poza dwoma rocznikami wysokość wynagrodzeń po studiach stacjonarnych była wyższa niż po niestacjonarnych (rzędu 10–35%). Warto przy tym dodać, że absolwenci studiów niestacjonarnych mieli już z reguły kilkuletni staż, zaczynając pracować często już przed rozpoczęciem studiów. Widać zatem przewagę studiów stacjonarnych, jeśli chodzi o wysokość uzyskiwanych wynagrodzeń.

Z kolei dane dotyczące bezrobocia zostały przedstawione w tabeli 7.

Tab. 7. Deklarowane bezrobocie¹⁴ ankietowanych absolwentów WNEiZ (maj 2009 r.) i stopa bezrobocia w Polsce osób z wyższym wykształceniem (czerwiec 2009 r.)

Absolwenci studiów stacjonarnych WNEiZ	Absolwenci studiów niestacjonarne WNEiZ	Ogółem osoby z wyższym wykształceniem w Polsce
3,7%	3,0%	3,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych; Aktywność ekonomiczna ludności Polski II kw 2009, GUS, Warszawa 2009, s. 127; Eurostat: http://ep.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.

Dane zawarte w tabeli 7 pokazują, że stopa bezrobocia badanych absolwentów była niższa po studiach niestacjonarnych o 0,7 pkt proc. Być może jest to zaskakujące, ale zapewne wynika z podejmowania przez nich pracy już w okresie studiów lub wcześniej. Warto dodać, że stopa bezrobocia wśród badanych absolwentów jest porównywalna ze stopą bezrobocia ogółem osób z wyższym wykształceniem w Polsce.

Wnioski

Przeprowadzona analiza i szacunki kosztów ponoszonych przez studentów pozwoliły pozytywnie zweryfikować postawione tezy i wyciągnąć kilka istotnych wniosków. W tabeli 8 przedstawiono oszacowane wielkości kosztów studiowania. Na podstawie danych w niej zawartych oraz wcześniejszych analiz można wysunąć następujące wnioski:

1. Występują istotne różnice w strukturze i wysokości kosztów studiowania między studiami stacjonarnymi i niestacjonarnymi. Do najważniejszych kosztów należą: chesne na studiach niestacjonarnych oraz koszt alternatywny na stacjonarnych. Koszty bezpośrednie są podobnej wysokości.
2. Nakłady indywidualne (bezpośrednie i koszt alternatywny) na studiowanie na studiach stacjonarnych wynoszą około 60–80 tys. zł w zależności od tego, w jakim zawodzie pracowałby ktoś, nie podejmując studiów.

¹⁴ Wskaźnik ten oznacza, ile osób spośród badanej populacji było bezrobotnych w momencie wypełniania ankiety. Jest więc to tylko wartość przybliżona w stosunku do badań BAEL, przedstawianych przez GUS.

3. Nakłady indywidualne (bezpośrednie) na studiowanie na studiach niestacjonarnych wynoszą około 21 tys. zł.
4. W Polsce, inaczej niż w wielu innych krajach, przy badaniu kosztów studiowania należy rozróżniać tryb studiów (stacjonarne i niestacjonarne). Wynika to przynajmniej z dwóch przyczyn – występowania wysokiego kosztu alternatywnego w przypadku studiów stacjonarnych oraz ponoszonych kosztów bezpośrednich na studiowanie. Koszty bezpośrednie na studiach niestacjonarnych są aż 12-krotnie wyższe niż na stacjonarnych, co wynika z opłat czesnego w tym trybie.
5. Bardzo duże są różnice między indywidualnymi kosztami całkowitymi i kosztami bezpośrednimi studiowania. Dotyczy to zwłaszcza studiów stacjonarnych. Kwestią bardzo dyskusyjną jest to, co można ewentualnie zaliczyć jeszcze do bezpośrednich kosztów studiowania. Jeśli przyjąć za OECD, że indywidualne koszty bezpośrednie są ściśle związane z zajęciami na studiach i zalicza się do nich chesne, kupno książek i podręczników, materiałów biurowych i korepetycje, to koszty bezpośrednie są znacznie wyższe na studiach niestacjonarnych. Tym samym pojawia się tu istotne pytanie: czy jest uzasadnione, by chesne płaćły jedynie osoby na studiach niestacjonarnych? Wydaje się, że nie ma przekonującego uzasadnienia. Być może warto byłoby jeszcze zbadać sytuację dochodową i majątkową studentów i na podstawie tych dodatkowych informacji podjąć decyzje co do odpłatności za studia.
6. Badani studenci studiów stacjonarnych uzyskują dochody z pracy własnej odpowiadające rocznemu zatrudnieniu osób z wykształceniem średnim.
7. Osoby po studiach stacjonarnych uzyskały wyższe wynagrodzenie niż po niestacjonarnych, ale po studiach stacjonarnych jest większe ryzyko bezrobocia. Pamiętać jednak należy, że analiza dotyczy osób, które ukończyły studia nie więcej niż 11 lat temu. Być może w kolejnych latach ta prawidłowość nie wystąpi.

Tab. 8. Koszty poniesione w ciągu pięciu lat studiów stacjonarnych i niestacjonarnych (w zł na jednego studenta według cen w 2008 roku)

Rodzaje kosztów	WNEiZ stacjonarni	WNEiZ niestacjonarni	Ogółem stacjonarni	Ogółem niestacjonarni
Koszty całkowite studiowania	17 820	26 682	17 320	26 817
Koszty bezpośrednie studiowania	1681	20 908	1720	20 828
Koszt alternatywny studiowania:				
– technicy i inny średni personel	77 802	0	77 802	0
– pracownicy biurowi	71 688	0	71 688	0
– pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	59 131	0	59 131	0

Tab. 8 – cd.

Rodzaje kosztów	WNEiZ stacjonarni	WNEiZ niestacjonarni	Ogółem stacjonarni	Ogółem niestacjonarni
Nakłady indywidualne na studio- wanie (koszty bezpośrednie+koszt alternatywny)				
– technicy i inny średni personel	79 483	20 908	79 522	20 828
– pracownicy biurowi	73 369	20 908	73 404	20 828
– pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	60 812	20 908	60 851	20 828

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badań własnych oraz danych GUS; struktura wynagrodzeń według zawodów w październiku 2008 r, GUS, Warszawa 2009, s. 149, 151, 153, 154.

Literatura

- Adamczyk A., Jarecki W., 2008, „Szacowanie wewnętrznej stopy zwrotu inwestycji w wyższe wykształcenie”, *Gospodarka Narodowa*, nr 11–12, s. 77–93.
- Chapman B., 1997, „Conceptual issues and the Australian experience with income contingent charge for higher education”, *The Economic Journal*, t. 107, nr 442, s. 738–751.
- Die wirtschaftliche und soziale Lage der Studierenden in der Bundesrepublik Deutschland 2003*, 2004, Bonn–Berlin: Bundesministerium für Bildung und Forschung.
- Die wirtschaftliche und soziale Lage der Studierenden in der Bundesrepublik Deutschland 2006*, 2007, Bonn–Berlin: Bundesministerium für Bildung und Forschung.
- Ederer P., Kopf Ch., Schuler P., Ziegele F., 2000, „Umverteilung von unten nach oben durch gebührenfreie Hochschulausbildung”, CHE Materialsammlung, Gütersloh.
- Education at a Glance 2009*, 2010, Genewa: OECD.
- http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_pw_kwart_inf_aktywn_ekonom_ludnosci_1kw_2009.pdf.
- Jarecki W., 2006a, „Okres zwrotu indywidualnych inwestycji w wyższe wykształcenie”, *Gospodarka Narodowa*, nr 5–6, s. 21–34.
- Jarecki W., 2006b, „Wykształcenie wyższe a wynagrodzenie. Analiza według sekcji i grup zawodów”, *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, nr 1, s. 69–82.
- Jarecki W., 2008, „Szacowanie indywidualnych kosztów kształcenia na studiach wyższych”, *Przegląd Organizacji*, nr 11, s. 25–28.
- Jarecki W., 2010, „Praca i dochody studentów”, *Polityka Społeczna*, nr 1.
- Jarecki W., 2011, *Szacowanie kosztów i efektów kształcenia ekonomicznego na poziomie wyższym*, Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Kirchner M., 2007, *Geschenkter Wohlstand – Bildungsrenditen eines gebührenfreien Hochschulstudiums*, Potsdam: Universitätsverlag Potsdam.
- Musgrave P., Musgrave B., 1989, *Public Finance in Theory and Practice*, New York: McGraw Hill.
- Strawiński P., 2008, „Opłacalność studiów w Polsce. Model i jego wyniki”, *Ekonomista*, nr 4, s. 535–553.
- Struktura wynagrodzeń według zawodów w październiku 2008 r.*, 2009, Warszawa: GUS.
- Ścieżki edukacyjne Polaków*, 2005, Warszawa: GUS.

**INDIVIDUAL COSTS OF HIGHER EDUCATION ON THE
EXAMPLE OF ECONOMICS DEPARTMENTS AT THE
UNIVERSITIES IN SZCZECIN**

The article describes the costs of higher education. To do so, it uses the cost estimation method and, on its basis, determines the structure of individual costs and estimates them on the example of economics departments. The author takes into account direct, indirect and alternative costs incurred by students as well as their income, and differentiates between full-time and extramural students. He hypothesizes that the main cost incurred by full-time students is alternative cost, and in the case of extramural students – tuition. He also assumes that full-time students of economics-related fields have a relatively high income from their own work.

Key words: higher education, individual costs of education.